

Миславський Володимир Наумович,
*доктор мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри кінотелережисури і сценарної майстерності
Харківської державної академії культури
orcid.org/0000-0003-0339-1820
cinema2@i.ua*

Чернов Сергій Іванович,
*доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри менеджменту і публічного управління
Харківського національного університету
міського господарства імені О.М. Бекетова
orcid.org/0000-0003-0705-7934
chernov.sergii@gmail.com*

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ УКРАЇНСЬКОЮ КІНОГАЛУЗЗЮ В ЧАСИ НЕПУ

Статтю присвячено дослідженню становлення та розвитку кіногалузі України в 1920-х роках і процесів, які вплинули на її формування. На основі всебічного аналізу широкої джерельної бази й залучення до наукового обігу маловідомих архівних джерел та матеріалів періодики реконструйовано функціонування української кіногалузі, особливості її розвитку, визначено фактори, що вплинули на формування й розвиток українського кінематографа. Виокремлено основоположні напрями розвитку української кіногалузі: 1) становлення системи державного управління; 2) формування умов кіновиробництва; 3) вплив процесів трестування промислових підприємств на розвиток кіногалузі.

Більшовицька влада велику увагу приділяла кінематографу, а точніше можливості його впливу на маси. Тому щойно вони захоплювали те чи те місто, одразу брали під контроль кінотеатри й кінооператорів. Із 1918 року починається формування спеціальних підрозділів, які мали корегувати всі кінематографічні процеси. Найважливішим чинником, завдяки якому вдалося порівняно широко розгорнути випуск фільмів, стало зміцнення матеріально-технічної бази української кінематографії, насамперед опанування випуску власної кінопродукції. Отримане ВУФКУ майно перебувало в катастрофічному стані: кінотеатри було зруйновано, апаратуру вивезено, меблі розкрадено або вивезено. Прокатні склади були кладовищами битої плівки, кінотеателі були зруйновані й не діяли.

Перехід до нової економічної політики мав ознаменувати перехід до інших методів і способів управління державною промисловістю, до якої належала й кіногалузь.

У дослідженні основний акцент зроблено на аналізі дій державних установ, спрямованих на впровадження в життя інших методів і способів управління державною промисловістю, а також ухвалення українським урядом нормативно-правових актів для врегулювання та налагодження роботи її керівного органу – Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ). У статті реконструюються найважливіші колізії, пов'язані з державним управлінням промисловістю та впливом цих процесів на розвиток української кіногалузі.

Ключові слова: державне управління, Україна, кіногалузь, ВУФКУ.

Myslavskiy Volodymyr,
*Doctor of Arts, Associate Professor,
Head of the Department
of Film and Television Directing and Screenwriting
Kharkiv State Academy of Culture
orcid.org/0000-0003-0339-1820
cinema2@i.ua*

Chernov Serhii,
*Doctor of Sciences in Public Administration, Professor,
Professor at the Department of Management and Public Administration
O. M. Beketov Kharkiv National University of Urban Economy
orcid.org/0000-0003-0705-7934
chernov.sergii@gmail.com*

PUBLIC ADMINISTRATION OF THE UKRAINIAN FILM INDUSTRY IN THE PERIOD OF NEP

The article is devoted to the study of the formation and development of the film industry of Ukraine in the 1920's and the processes that influenced its formation. On the basis of a comprehensive analysis of a wide source base and the involvement of little-known archival sources and periodical materials in the scientific circulation, the functioning of the Ukrainian film industry, the peculiarities of its development are reconstructed, and the factors that influenced the formation and development of Ukrainian cinematography are determined. The fundamental directions of the development of the Ukrainian film industry are singled out: 1) the formation of the public administration system; 2) formation of film production conditions; 3) the influence of industrial enterprise trust processes on the development of the film industry.

The Bolshevik government paid great attention to the cinematography, and more specifically to the possibilities of its influence on the masses. Therefore, as soon as they occupied another city, they immediately took control of cinemas and cinematographers. Since 1918, the formation of special divisions began, which were supposed to correct all cinematographic processes. The most important factor, thanks to which it was possible to expand the production of films relatively widely, was the strengthening of the material and technical base of Ukrainian cinematography and, above all, mastering the production of its own film production. The property received by VUFKU was in a catastrophic state: cinemas were destroyed, equipment was taken away, furniture was stolen or taken away. Rental warehouses were cemeteries of broken film, film studios were destroyed and did not operate. The transition to a new economic policy was supposed to mark a transition to other methods and ways of managing state industry, which included the film industry.

In this study, the main focus is on the analysis of the actions of state institutions aimed at implementing other methods and ways of managing state industry, as well as the normative legal acts adopted by the Ukrainian government to regulate and improve the work of its governing body – the All-Ukrainian Photo-Cinema Administration (VUFKU). The article reconstructs the most important conflicts related to the public administration of the industry and the impact of these processes on the development of the Ukrainian film industry.

Key words: public administration, Ukraine, film industry, the VUFKU.

Функціонування української кіногалузі в 1920–1930-х роках й досі залишається маловивченою. Р. Росляк у своїй статті дослідив один зі складників становлення української кіногалузі – ухвалення українським урядом нормативно-правових актів для врегулювання та налагодження роботи її керівного органу – Всеукраїнського фотокіноуправління (Росляк Р., 2012, с. 205–209). Але для комплексного розгляду становлення кіногалузі, яка

функціонувала на основі господарського розрахунку, необхідно насамперед проаналізувати соціально-економічну ситуацію в країні. Кіногалузь – це не тільки випуск фільмів, а й виробництво кіноплівки, кінознімального та кінопроекційного обладнання. Тобто виробнича база кіногалузі розвивалася під контролем відповідних державних установ.

Початок формування системи державного управління українським кінематографом

розпочався в 1918 році. Із 9 січня 1919 року при Відділі мистецтв Наркомосвіти УРСР існував Кінематографічний комітет. Створено апарат управління державним сектором кінематографії в складі Наркомосвіти й мережі підлеглих безпосередньо йому місцевих органів – окружних фотокінокомітетів і кіносекцій у складі губернських виконавчих комітетів. У березні 1922 року Всеукраїнський кінокомітет перетворюється на Всеукраїнське фотокіноуправління (ВУФКУ).

У СРСР після переходу від воєнного комунізму до непу промисловість у кожній галузі господарства зазнала концентрації й трестування, тобто об'єднання на засадах господарського розрахунку найбільших, технічно обладнаних, територіально доцільно розташованих фабрик, заводів тощо.

У період воєнного комунізму управління державною промисловістю будувалося за тією ж системою, що й управління іншими галузями державного життя. Переважали прийоми гіпертрофованого централізму, що отримали влучну назву «главкізм». Занепад виробництва у 1918–1920 роках був викликаний не в останню чергу саме таким характером управління промисловістю. Перехід до нової політики мав ознаменувати перехід до інших методів і способів управління державною промисловістю. Така практика була зумовлена не тільки об'єктивними причинами – радянсько-українською війною, господарською розрухою, а й причинами суб'єктивного порядку, зокрема, переконанням, яке на той час побутувало серед марксистів, що при соціалізмі не повинно бути товарно-грошових відносин. У результаті до 1920 року промисловість була майже повністю дезорганізована й виробляла тільки 1/7 частини довоєнної продукції, руйнувалися всі виробничо-господарські зв'язки, прийшли в занепад державні фінанси.

Щоб не допустити остаточного розвалу виробництва, необхідно було кардинально змінити форми й методи управління державною промисловістю – принципи соціалістичного централізму пов'язати з капіталістичними методами господарювання. Це завдання було вирішено завдяки розробці і впровадженню нової економічної політики (неп), що спиралася на широке використання товарно-грошових відносин у поєднанні з комплексом заходів

державного регулювання економіки. Втілення організаційно-практичних заходів, завдяки яким можна говорити про неп як про особливий, якісно новий етап у розвитку економіки й політики радянської держави, здійснювалося протягом трьох років, з 1920 до 1923 року неп становив собою перехід до нових способів управління державною промисловістю. Іншими словами, треба було знайти адекватний метод відносин між промисловістю і державою з можливістю розширення самостійності та ініціативи одночасно з відповідальністю за результати своєї роботи. Таким методом став господарський розрахунок. Основні принципи непу утверджувалися поступово, на основі досвіду практичної діяльності, а також цілої низки постанов уряду, господарських організацій, резолюцій партійних з'їздів і конференцій, які в подальшому дублювалися резолюціями й постановами інших радянських республік.

Для поглиблення реформ 5 липня 1921 року постановою Раднаркому встановлено порядок оренди підприємств.

Влітку 1921 року почалася перебудова державної промисловості відповідно до наказу Раднаркому від 9 серпня 1921 року «Про впровадження в життя початку нової економічної політики» та постанови Ради праці і оборони (РПО) «Основні положення про заходи до відновлення великої промисловості та підвищення і розвитку виробництва» від 12 серпня 1921 року. На підставі цієї постанови Раднарком України видає постанову «Основні положення про заходи до відновлення великої промисловості та підвищення і розвитку виробництва» від 21 жовтня 1921 року (Основні положення про заходи щодо відновлення великої промисловості та підняття та розвитку виробництва: Постанова РНК УРСР від 21 жовтня 1921 р., 1921, ст. 613).

У серпні-вересні 1921 року затверджено низку інших декретів, що розширюють свободу державних підприємств; почалася реалізація курсу на відмову від примусового залучення робочої сили й перехід до добровільного найму.

Наприкінці 1921 року розпочалася денационалізація низки підприємств згідно з декретом Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК) від 10 грудня 1921 року.

У грудні 1921 року організаційна комісія президії Української ради народного господарства

(УРНГ) затверджує тези «Основні принципи організації промисловості в умовах нової економічної політики» (Основні засади організації промисловості в умовах нової економічної політики, 1922, с. 3–5).

Наприкінці 1921 року увиразнилися такі факти: 1) різке розмежування великої та середньої промисловості в управлінні держави, дрібна – надається орендарям за певну орендну плату на користь держави, і найдрібніша – повертається у власність колишнім власникам; 2) розподіл держпромисловості на дві групи: до першої належали підприємства державного значення, не завжди прибуткові; до другої – підприємства, переведені на госпрозрахунок, мали існувати лише за умови рентабельності. Вони отримували від держави оборотні кошти й далі повинні самостійно розвиватися.

Однією з найважливіших умов досягнення практичних успіхів у галузі господарського будівництва стало скорочення адміністративно-управлінського апарату, викорінювання «бюрократизму й тяганини».

27 березня 1921 року надзвичайна сесія ВУЦВК ухвалила рішення про заміну продрозверстки продовольчим податком, а вже 29 березня уряд УРСР видає декрет про норми і розмір податку, який був значно меншим за продрозверстку. І лише 30 серпня РНК УРСР ухвалює постанову «Про проведення в життя начал нової економічної політики» (Про проведення в життя начал нової економічної політики: Постанова РНК УРСР від 30 серпня 1921 р., 1921, ст. 491).

Із 9 листопада 1921 року в Україні за наказом УРНГ № 220 розпочинається створення трестів (Офіційна частина, 1922, с. 28). Відновлення промисловості відбувається з переведення заводів і фабрик на господарський розрахунок. Для оперативного вирішення питань підприємства об'єдналися за галузевим і територіально-галузевим принципами – у трести.

Перші трести виникли восени 1921 року як у важкій промисловості («Донвугілля», «Південьсталь», «Південнорудний трест»), так і в легкій («Текстильтрест», «Шкітрест», «Цукортрест») на підставі декрету № 613 «Про основні положення про заходи до відновлення великої промисловості, відновлення і розвитку виробництва» (Основні положення про заходи щодо відновлення великої промисловості

та підняття та розвитку виробництва: Постанова РНК УРСР від 21 жовтня 1921 р., 1921, ст. 613; Чернявський Я., Штутін Я., 1929, с. 4.) і постанови № 715 «Про кредитування трестованої промисловості» (Коктинь А., 1922). Спочатку спостерігалася неврегульованість відносин між гавками, функції яких значно скоротилися, і новоствореними трестами.

На початковому етапі становище трестів було важким. Для раціонального ведення справ не вистачало оборотних фондів у зв'язку з відсутністю коштів у держави. Крім того, вони не відразу отримали

Трестування промисловості відбувалося досить складно, в атмосфері суперечок і глибоких розбіжностей. Відчувалося побоювання, що Центр забере у своє безпосереднє відання всю держпромисловість.

Але вже на початку 1922 року УРНГ підпорядковувалися вже 24 трести, які об'єднували майже 450 підприємств усіх галузей. Для здійснення торгових операцій, закупівлі сировини, збуту однорідної продукції були утворені синдикати. Уряд починає вживати екстрених заходів з оптимізації виробництва.

У березні-квітні 1922 року у сформованому госпрозрахунковому тресті ВУФКУ обирається правління, призначається дирекція губернських і районних відділень. Але крім фінансово-господарського перетворення, необхідно було об'єднати всю кінопромисловість України та сконцентрувати її керівництво в єдиному центрі.

Зазначимо, що ВУФКУ підпорядковувалося не Наркомосвіті, а безпосередньо одному з його підрозділів – Головополітосвіті. З метою концентрації кіносправи 11 квітня 1922 року видається наказ № 57 за підписом його голови Г. Дубка. Документом встановлено, що після формування ВУФКУ йому надається монопольне право завідування та управління всіма галузями фото- і кіновиробництва, експлуатації всіх кінотеатрів, що розташовані на території України, а також підсобних підприємств, які обслуговують фото- і кінопромисловість. Зокрема, вимагалось:

«1. негайно передати в розпорядження Всеукраїнського фотокіноуправління наявні на місцях фотокіновідділи і всі взагалі підприємства з усіх галузей фотокінопромисловості, а також усі кінематографи, незалежно від того, кому

вони належать і в чистому віданні перебувають.

2. Разом з ними передати тому ж управлінню все майно зазначених фотокінопідприємств і кінематографів з усім їх активом, інвентарем, обладнанням, електричними установками, арматурою тощо.

3. Із часу отримання на місцях цього наказу припинити будь-яке втручання в справи переданих установ і підприємств, а також кінематографів, знявши такі з усіх видів держпостачання і з припиненням виплати всіх видів утримання, причому розрахунок повинен бути учинений до дня фактичної передачі. <...>

5. Всі вищезазначені заходи повинні бути проведені на всій території кожної з губерній, що обслуговується Головополітосвітою з тим, щоб у розпорядження Всеукрфотокіноуправління були передані не тільки підприємства з усіх галузей фотокінопромисловості й кінематографи, що розташовані в губернських містах, а й усі інші, що розташовані в повітових містах, селах, містечках, селищах тощо» (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 3, спр. 122, арк. 331).

У липні 1922 року ВРНГ розробило типово положення про трести, яке передбачалося ввести в життя постановою президії як акт адміністративного управління, а не загального законодавства, тому що свого часу проекти декретів про велику промисловість зазнали нищівної критики й були визнані несвоєчасними.

26 липня 1922 року ВУЦВК законодавчо закріпив право приватної власності на майно фабрично-заводських та інших підприємств.

Відповідно до Типового положення про об'єднання державних промислових підприємств (трестів) від 17 січня 1922 року Положення про ВУФКУ містило 6 розділів: «Основні положення», «Завдання управління», «Майнові права керування», «Компетенція управління», «Порядок роботи управління», «Фінансування і матеріальне забезпечення». У Положенні пропонувалося, що ВУФКУ веде свою діяльність на всій території республіки з безпосереднім підпорядкуванням йому всіх органів і підприємств фотокіносправи, а також усіх підсобних галузей фотокінопромисловості. Діяльність управління велася на підставі планів, затверджених на кожне півріччя Головополітосвітою, їй же воно мало періодично звітувати, однак водночас свою роботу виконує повністю самостійно.

Фотокіноуправління мало право на торговельні та виробничі взаємини з будь-якими організаціями й приватними особами в межах Радянської Федерації, а також укладання торговельних та виробничих контрактів з будь-якими країнами, але на підставі спеціальних постанов. Значну частину статей Положення про ВУФКУ складено на підставі Типового положення про трести:

«9. На чолі Фотокіноуправління стоять: голова і заступник голови, які призначаються і звільняються Наркомосвітою за поданням Головополітосвіти.

10. Повноваження голови та його заступника встановлюються терміном на три роки, однак у разі виявлення з боку зазначених осіб явних зловживань або взагалі злочинних діянь, що підлягають розгляду в судовому порядку, ці особи можуть бути усунені від виконання обов'язків Головополітосвітою до закінчення терміну своїх повноважень.

11. На Управління покладаються:

а) Максимальне використання тих підприємств, які вже є, і організація нових для виробництва, кіноплівки, хімічних продуктів для друку позитивів, установок апаратів, виробництва фотоматеріалів, фотоапаратів і діапозитивів, організація в повному обсязі фото-кінопромисловості та необхідних додаткових підприємств.

б) Організація правильної господарсько-доцільної експлуатації. <...>

13. Все майно виробничих і експлуатаційних підприємств Фотокіно і допоміжних підприємств, кому б вони не належали, з усіма будівлями, машинами, інструментами та різними приладами, запасами палива, напівфабрикатів і товарів, додатковими матеріалами, пересувними засобами тощо – переходять у відання управління, яке єдине відповідає за їх стан і закладає всі необхідні будівлі та обладнання.

14. Управління є єдиним повновладним розпорядником всіх підприємств, установ і організацій у всіх галузях фото-кіно-промисловості і допоміжних підприємств Республіки. Воно керує й розпоряджається згаданим майном і підприємствами повністю самостійно як у господарсько-експлуатаційному, так й у фінансово-кошторисному відношенні. <...>

21. Питання про розподіл чистого прибутку, який може бути отриманий після операційного

періоду, так і питання про покриття витрат, які можуть з'явитися, вирішуються Головополітосвітою за пропозицією Управління...» (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 3, спр. 122, арк. 331).

Однак дві статті Положення про ВУФКУ були цілком новими:

«17. У своїй діяльності Управління керується:

а) У виробничо-економічній частині – планами, які затверджує Головополітосвіта;

б) У частині політико-просвітницької та ідеологічної – директивами Головополітосвіти. <...>

28. Жодні підприємства в обсязі фотокіносправи на території УРСР не можуть з'явитися і не можуть бути дозволені без попередньої на те згоди Фото-Кіно-Управління УРСР...» (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 3, спр. 122, арк. 331).

Видання Положення про ВУФКУ в межах урядової програми переходу на госпрозрахунок всіх підприємств України стало першим підзаконним актом на рівні комісаріату про господарську та ідеологічну діяльність ВУФКУ, а також структуру його управлінського апарату.

До вересня 1922 року процес трестування охопив майже всю державну промисловість. Перехід до грошових умов господарювання особливо різко поставив питання про дефіцит обігових коштів для промисловості. У повній мірі далось взнаки те зубожіння, до якого неминує мала прийти країна за сім років війни. Більшість підприємств отримало не більш ніж 50 % необхідних оборотних коштів, а знецінена валюта й ринкова нестабільність змушували реалізовувати свої товари за неприпустимо низькою ціною, чим зменшувати мізерні обігові кошти.

На місяць спостерігалось масове невдоволення непом, бо за роки радянсько-української війни в панівній партії та мільйонів громадян виробилася стійка звичка до централізовано-розподільчих методів господарювання. Критикувалася робота трестів і неузгодженість у плануванні правління з підприємствами. До речі, деякі трести не мали даних про баланс підприємств і вели роботу без виробничої програми.

13 квітня 1922 року в Харкові відбулася Всеукраїнська нарада трестів, скликана УРНГ. На

наradі були присутні представники президій майже всіх трестів України. Ішлося про роботу трестів, їх торгову політику і практику, організаційну структуру і взаємини з іншими організаціями, кредитування та фінансування промисловості (Нарада трестів УРСР, 1922, с. 1).

16 червня 1922 року в Харкові знову скликається чергова всеукраїнська нарада трестів. На порядку денному – доповіді про основні шляхи розвитку та організації промисловості на найближчий період і практичне проведення в життя рішень другої сесії ВУЦВК (Нарада трестів УРСР, 1922, с. 8). На нараді також зазначалося, що разом із різким підвищенням виробництва порівняно з періодом «старої економічної політики» українська промисловість значно відстала від довоєнної, а наприкінці 1921–1922 операційного року спостерігається падіння виробництва від початку року. Причини такого стану – голод та падіння купівельної спроможності населення.

Ця залежність виробництва від ринку, з якою довелося так гостро зіткнутися трестам у перший рік роботи, дуже яскраво відбилася в настроях учасників конференції ВУЦВК і губернських трестів, що проходила в Харкові в останніх числах вересня 1922 року, тобто під завершення 1921–1922 операційного року. У резолюціях конференції зі складання промислового плану, прийнятих на засіданні 29 вересня 1922 року, наголошувалося, що за нових умов економіки розмір і характер виробництв визначаються не тільки оборотними ресурсами промисловості, а й потужністю ринків збуту (Офіційна частина, 1922, с. 28).

Виокремлення трестів і синдикатів, переведення їх на «самоокупність» змінювали всю структуру Раднаргоспу (РНГ). Трести і синдикати доводилося вже розглядати не як безпосередні складові частини РНГ і виконавчі органи, а як керовані ним групи підприємств (Коктинь А., 1922, с. 15).

1921–1922 роки були важкими й напруженими в боротьбі за існування. Якщо створення державної бази різко збільшило продуктивність підприємств і створило міцну основу управління промисловістю, ніж за часів воєнного комунізму, то новостворені об'єднання в силу об'єктивних умов не змогли надати подальший поштовх промислому підйому. Зауважимо також, що 1922 рік пройшов під знаком так

званого твердого бюджету, затвердженого IX з'їздом Рад, що на українські відомства справляв «гнітливие враження». Після того як виявилася нереальність «твердого бюджету», було складено «орієнтовний» бюджет, чинний до жовтня 1922 року.

До кінця 1922 року відбулося трестування крупної промисловості. Водночас радянські господарські органи провели роботу зі здачі в оренду дрібних і середніх підприємств. Так, протягом одного року було перебудовано всю промисловість країни відповідно до завдань здійснення нової економічної політики. Однак така перебудова, попри величезне її значення, не змогла забезпечити успішне виконання всіх економічних завдань.

Протягом 1923 року проходив масштабний перехід промисловості на господарський розрахунок. 31 березня 1923 року УРНГ видає спеціальний наказ № 162, який приписував усім українським трестам, які не мають затверджених положень, негайно надати такі проекти на затвердження до президії УРНГ (Наказ № 162 УРНГ від 31 березня 1923 р., 1923, с. 56). Проголошення принципів декрету неминуче мало супроводжуватися значною перебудовою організації промисловості, поспіхом створеної в перехідний період восени 1921 року. Чинні трести було створено шляхом нагальної ліквідації главків, вони успадкували чимало недоліків, властивих їм. Підприємства організувалися в трести без взаємного й природного економічного тяжіння.

2 липня 1923 року згідно з декретом ВУЦВК при трестах було утворено ревізійні комісії. Для поліпшення справи 2 жовтня 1923 Президією ВРНГ УРСР розроблено спеціальну інструкцію щодо роботи ревізійних комісій з аналізу комерційної діяльності трестів (Сиромятников А. Ревізійні комісії з обстеження комерційної діяльності трестів, 1923, с. 3).

А з 5 листопада наказом ВРНГ № 523 ревізійні комісії при трестах отримали окрему печатку (Наказ № 523 ВРНГ від 5 листопада 1923 р., 1923, с. 3). У цей же час на засіданні Великої Президії Українського ВРНГ затверджено орієнтовну цифру українського бюджету на 1923–1924 фінансовий рік у розмірі 30 000 000 карбованців (Український бюджет, 1923, с. 35).

Керівним принципом управління тресту визнавалося отримання прибутку. Ця обставина

підкреслювалася в наказі заступника голови ВРНГ Г. П'ятакова від 16 липня 1923 року: «В основу управління (господарськими одиницями, тобто трестами) ставиться прибуток господарської одиниці, тобто тресту, під кутом зору прибутку спрямовується вся діяльність тресту й оцінюється діяльність правління тресту». Цитуючи ст. 1, документ наголошує: «Отримання прибутку, таким чином, за законом є провідним початком діяльності тресту».

Декрет ВУЦВК наказував усім чинним українським трестам пройти перереєстрацію. 28 листопада 1923 року після завершення перереєстрації ВУФКУ Раднарком УРСР видає постанову про надання коштів на розширення кіновиробництва й призначення нового правління відомства.

Робота уряду щодо нарощування темпів виробництва також вплинула на розвиток української кіногалузі. 30 липня 1924 року ВУЦВК і Раднарком УРСР на підставі декрету ВУЦВК «Про державні промислові підприємства, що діють на засадах комерційного розрахунку (трести)» від 2 липня 1923 року, видали другу редакцію Положення про Всеукраїнське фотокіноуправління. В одинадцяти статтях Положення точніше формулюється статус ВУФКУ, визначалася його нормативно-правова база, що регулює механізм монополізації кіно у сфері експортно-імпортних операцій, фінансово-майнову та організаційно-структурну діяльність:

«Ст. 1. ВУФКУ є органом Наркомосу УРСР у складі Головополітосвіти, що виконує культурно-освітні та політико-ідеологічні завдання у сфері фотокіносправи за його директивами.

Ст. 2. Зазначене завдання ВУФКУ виконує шляхом здійснення державної монополії на кінематографічну справу у всіх галузях і стадіях виробництва, прокату та демонстрування кінофільмів.

Ст. 3. Все кінематографічне майно на території УРСР, що складається з кінофабрик і майстерень, є власністю держави і перебуває у винятковому віданні та управлінні ВУФКУ.

Прим. 1. Зазначене в цій статті майно, якщо воно до видання цього Положення чомусь не було здано, підлягає негайній здачі органам ВУФКУ в центрі та на місцях.

Прим. 2. Кінотеатральні будівлі й приміщення, визнані ВУФКУ з міркувань господарської доцільності непридатними для

експлуатації, передаються відповідним державним установам за належністю.

Прим. 3. Ст. 3 цього Положення не поширюється на кіномайно політпросвітницьких установ Червоної армії, партійних, робітничих клубів і сільських будинків.

Прим. 4. Якщо кіномайно й кіноустаткування належить якійсь держустанові та до теперішнього часу експлуатувалося останньою, то таке (майно) має бути передано ВУФКУ на підставі спеціальної угоди з власниками майна.

Ст. 4. Право на монополію вивезення кіномайна за кордон і ввезення з-за кордону належить ВУФКУ з дотриманням чинних законів про зовнішню торгівлю.

Ст. 5. Монопольна діяльність ВУФКУ (ст. 2) поширюється на всю територію УРСР.

Ст. 6. ВУФКУ діє на господарському розрахунку на правах державного тресту, встановлених Декретом ВУЦВК від 2 липня 1923 року з винятками, зазначеними в цьому Положенні.

Ст. 7. Капітал ВУФКУ утворюється в порядку, визначеному його статутом.

Ст. 8. Наркомосвіті щодо ВУФКУ присвоюються всі права, що належать ВРНГ УРСР згідно з Декретом про трести.

Ст. 9. Керівники ВУФКУ і Ревізійна Комісія призначаються Наркомосвітою в складі Голови та двох членів з одночасним визначенням терміну дії їх повноважень.

Ст. 10. ВУФКУ може бути ліквідовано тільки за постановою Ради народних комісарів.

Ст. 11. Порядок ліквідації встановлюється Наркомосом за угодою з Наркомфіном УРСР» (Положення про Всеукраїнське фотокіноуправління: Постанова ВУЦВК та РНК УРСР від 30 липня 1924 р., 1924, ст. 169).

За новим законом правління тресту утворюється в складі від трьох до п'яти осіб, включно з головою. Правління керує всіма операціями, співробітниками і майном, що перебуває в розпорядженні тресту. А самі трести діляться на три групи: 1) загальносоюзні (центральні); 2) республіканські; 3) місцеві.

4 вересня 1928 року згідно з наказом ВРНГ УРСР № 505 вносяться чергові зміни в структуру підприємств, підпорядкованих українським трестам. У керівника може бути два заступники – технічний і комерційний, які призначаються і звільнюються директором. Призначення і звільнення головного бухгалтера

затверджується Правлінням тресту. Директор і його заступники призначаються на термін не менше одного року, але не більше трьох років. Протягом цього періоду він може бути усунений або звільнений Правлінням тресту в разі невідповідності тим обов'язкам, які на нього покладені (Чернявський Я., Штутін Я., 1929, с. 77). У документі також указувалося, що статuti державних промислових трестів, підпорядкованих ВРНГ УРСР, будуть переглянуті ВРНГ УРСР протягом двох місяців.

5 березня 1929 року Наркомос УРСР затвердив третю редакцію Положення про Всеукраїнське управління у справах фото і кіно. У цій редакції були скориговані назва управління (хоча аббревіатура ВУФКУ залишилася незмінною) і формулювання кіномонополії: «Колегія Наркомосу затвердила вчора нове положення про всеукраїнське управління у справах фото і кіно. Це управління є органом Наркомосу України і здійснює на території УРСР державну монополію в усіх галузях і стадіях кіновиробництва й кінематографії. Управління у справах фото і кіно мусить проводити рішучу боротьбу з усякими способами і діями, спрямованими на порушення державної кіномонополії. У своїй ідеологічній і культурно-освітній роботі управління має бути близько пов'язане з робітничо-селянською громадськістю, професійними, літературно-мистецькими організаціями, утворивши художню раду з широким представництвом у ньому робочих мас, літературних і громадських організацій» (Державна кіномонополія зберігається, 1929, с. 4).

І нарешті 24 липня 1929 року виходить постанова № 166 «Положення про державні промислові трести УРСР» (Положення про державні промислові трести УРСР: Постанова ВУЦВК та РНК УРСР від 24 липня 1929 р., 1929, ст. 166). З виданням цього наказу скасувалися накази ВРНГ УРСР за 1927 р. № 401 від 23 липня, № 449 від 24 серпня, № 486 від 19 вересня і циркуляр ВРНГ УРСР за 1928 р. № 240 від 4 вересня (Чернявський Я., Штутін Я., 1929, с. 148–149).

Упродовж 1929 року йшов пошук створення єдиного оптимального органу управління кіногалуззю. Як один з варіантів – утворення всесоюзного кіносиндикату, який займався б прокатом фільмів на території Радянського Союзу. На межі 1920–1930-х років загальна централізація

управління виробництвом охопила все народне господарство СРСР, особливо після ухвалення V Всесоюзним з'їздом Рад затвердженого урядом п'ятирічного плану народногосподарського будівництва.

Уряд СРСР створював принципово нову модель управління політикою, економікою, культурою країни. Створюються всесоюзні об'єднання «Союздрук», «Союзтекстиль», «Союзхліб», «Союзвугілля», «Союзспирт» та ін. Метою цих організацій було об'єднання однорідних підприємств, трестів союзного й республіканського значення для централізованого планування, регулювання та технічного управління їх виробництвом. Кіно, маючи статус «найважливішого з мистецтв», також

переводилося на загальний магістральний шлях.

Структура кіногалузі мала взаємовиключні напрями. Вона повинна була виконувати державний фінансовий план і водночас суворо дотримуватися тематичного планування. На початку 1930-х років український кінематограф повністю втрачає свою автономію. Кіногалузь налагодила власний випуск кінообладнання та кіноплівки, а також повністю забезпечила кінопрокат власною кінопродукцією – ігровими, хронікальними та навчальними фільмами. Технічне відставання мало кого хвилювало – головне, щоб пропагандистська спрямованість фільмів відповідала комуністичним настановам.

Список використаних джерел:

1. Державна кіномонополія зберігається (1929). Господарство України. 6 березня. С. 4.
2. Коктін А. Нові форми організації промисловості. (1922). Харків: Всеукраїнське Державне Видавництво. 28 с.
3. Наказ № 162 УРНГ від 31 березня 1923 р. Збірник наказів Української Ради Народного Господарства. № 1–3. (1923). Харків: Редакційно-видавничий відділ УРНГ. С. 56.
4. Наказ № 523 ВРНГ від 5 листопада 1923 р. (1923). Господарство України. № 2. С. 3.
5. Народа трестів УРСР. (1922). Вісті Української Ради Народного Господарства. № 8–9. С. 1–13.
6. Народа трестів УРСР. (1922). Вісті Української Ради Народного Господарства. № 14. С. 8–11.
7. Основні засади організації промисловості в умовах нової економічної політики. Вісті Української Ради Народного Господарства. (1922). № 1. С. 3–5.
8. Основні положення про заходи щодо відновлення великої промисловості та підняття та розвитку виробництва: Постанова РНК УРСР від 21 жовтня 1921 р. Збірник законів та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. № 21. (1921). Харків. Ст. 613.
9. Офіційна частина. (1922). Вісті Української Ради Народного Господарства. № 1. С. 28.
10. Положення про Всеукраїнське фотокіно-управління: Постанова ВУЦВК та РНК УРСР від 30 липня 1924 р. Збірник Указонень та Розпоряджень Робітничо-селянського Уряду України. Харків. Відділ перший. №19. (1924). Ст. 169.
11. Положення про державні промислові трести УРСР: Постанова ВУЦВК та РНК УРСР від 24 липня 1929 р. Збірник законів та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. Відділ перший. Ч. 20. (1929). Харків. Ст. 166.
12. Про проведення в життя начал нової економічної політики: Постанова РНК УРСР від 30 серпня 1921 р. Збірник законів та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. № 16. (1921). Харків. Ст. 491.
13. Росляк Р. Формування нормативно-правової бази Всеукраїнського фотокіноуправління (1922–1930 рр.). Вісник Державної академії керівних кадрів культури та мистецтв. (2012). Київ. № 2. С. 205–209.
14. Сиромятников А. Ревізійні комісії з обстеження комерційної діяльності трестів. (1923). Господарство України. № 5. С. 3–5.
15. Український бюджет. (1923). Господарство України. № 3. С. 35.
16. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ (ЦДАВО). Ф. 166. Оп. 3. Спр. 122. Арк. 331.
17. Чернявський Я., Штутін Я. Законодавство й відомчі розпорядження про державні промислові трести. (1929). Харків: Техкнига ВРНГ УСРР. С. 4, 70–77, 148–149.

References:

1. Derzhavna kinomonopolya zberihayet'sya [The state film monopoly is preserved] (1929). Hospodarstvo Ukrayiny. 6 bereznya. S. 4.

2. Koktyn' A. Novi formy orhanizatsiyi promyslovosti [New forms of industrial organization] (1922). Kharkiv: Vseukrayins'ke Derzhavne Vydavnytstvo. 28 s. [in Ukrainian].
3. Nakaz № 162 URNH vid 31 bereznya 1923 r. [Order No. 162 of URNG dated March 31, 1923] Zbirnyk nakaziv Ukrayins'koyi Rady Narodnoho Hospodarstva. № 1–3. (1923). Kharkiv: Redaktsiyno-vydavnychyy viddil URNH. S. 56 [in Ukrainian].
4. Nakaz № 523 VRNH vid 5 lystopada 1923 r. [Order No. 523 of the VRNG dated November 5, 1923] (1923). Hospodarstvo Ukrayiny. № 2. S. 3 [in Ukrainian].
5. Narada trestiv URSS [Meeting of Trusts of the Ukrainian SSR] (1922). Visti Ukrayins'koyi Rady Narodnoho Hospodarstva. № 8–9. S. 1–13 [in Ukrainian].
6. Narada trestiv URSS [Meeting of Trusts of the Ukrainian SSR] (1922). Visti Ukrayins'koyi Rady Narodnoho Hospodarstva. № 14. S. 8–11 [in Ukrainian].
7. Osnovni zasady orhanizatsiyi promyslovosti v umovakh novoyi ekonomichnoyi polityky [The main principles of the organization of industry in the conditions of the new economic policy] Visti Ukrayins'koyi Rady Narodnoho Hospodarstva. (1922). № 1. S. 3–5 [in Ukrainian].
8. Osnovni polozhennya pro zakhody shchodo vidnovlennya velykoyi promyslovosti ta pidnyattya ta rozvytku vyrobnytstva: Postanova RNK URSS vid 21 zhovtnya 1921 r. [Basic provisions on measures to restore large-scale industry and raise and develop production: Decree of the Supreme Administrative Court of the Ukrainian SSR dated October 21, 1921] Zbirnyk zakoniv ta rozporiadzhen' Robitnycho-selyans'koho uryadu Ukrayiny. № 21. (1921). Kharkiv. St. 613 [in Ukrainian].
9. Ofitsiyna chastyna [The official part] (1922). Visti Ukrayins'koyi Rady Narodnoho Hospodarstva. № 1. S. 28 [in Ukrainian].
10. Polozhennya pro Vseukrayins'ke fotokino-upravlinnya: Postanova VUTSVK ta RNK URSS vid 30 lypnya 1924 r. [Provisions on the All-Ukrainian Photo-Cinema Administration: Resolution of the VUCVK and the Ukrainian SSR Regional Committee dated July 30, 1924] Zbirnyk Uzakonen' ta Rozporiadzhen' Robitnycho-selyans'koho Uryadu Ukrayiny. Viddil pershyy. № 19. (1924). Kharkiv. St. 169 [in Ukrainian].
11. Polozhennya pro derzhavni promyslovi tresty URSS: Postanova VUTSVK ta RNK URSS vid 24 lypnya 1929 r. [Regulations on State Industrial Trusts of the Ukrainian SSR: Resolution of the VUCVK and the National Council of the Ukrainian SSR dated July 24, 1929] Zbirnyk zakoniv ta rozporiadzhen' Robitnycho-selyans'koho uryadu Ukrayiny. Viddil pershyy. Ch. 20. (1929). Kharkiv. St. 166 [in Ukrainian].
12. Pro provedennya v zhyttya nachal novoyi ekonomichnoyi polityky: Postanova RNK URSS vid 30 serpnia 1921 r. [On the implementation of the principles of a new economic policy: Resolution of the RSC of the Ukrainian SSR dated August 30, 1921.] Zbirnyk zakoniv ta rozporiadzhen' Robitnycho-selyans'koho uryadu Ukrayiny. № 16. (1921). Kharkiv. St. 491 [in Ukrainian].
13. Roslyak R. Formuvannya normatyvno-pravovoyi bazy Vseukrayins'koho fotokinoupravlinnya (1922–1930 rr.) [Formation of the legal framework of the All-Ukrainian Photocinema Administration (1922–1930)] Visnyk Derzhavnoyi akademiyi kerivnykh kadrov kul'tury ta mystetstv. (2012). Kyiv. № 2. S. 205–209 [in Ukrainian].
14. Syromyatnykov A. Reviziyni komisii z obstezhennya komertsynoyi diyal'nosti trestiv [Revision commissions for examination of commercial activity of trusts] (1923). Hospodarstvo Ukrayiny. № 5. S. 3–5 [in Ukrainian].
15. Ukrayins'kyy byudzhet [Ukrainian budget] (1923). Hospodarstvo Ukrayiny. № 3. S. 35 [in Ukrainian].
16. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv вищих vyshchyykh orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrainy, m. Kyiv (TsDAVO Ukrainy). F. 166. Op. 3. Spr. 122. Ark. 331 [in Ukrainian].
17. Chernyavs'kyy Ya., Shtutin Ya. Zakonodavstvo y vidomchi rozporiadzhennya pro derzhavni promyslovi tresty [Legislation and departmental orders on state industrial trusts] (1929). Kharkiv: Tekhkhnyha VRNH USRR. S. 4, 70–77, 148–149 [in Ukrainian].